

An aerial photograph of a Dutch polder landscape. The foreground is dominated by a grid of green agricultural fields separated by dark, narrow water channels. In the middle ground, there is a dense line of trees. In the background, a large industrial complex with numerous white storage tanks and buildings is visible under a hazy sky.

**Geef boeren
en tuinders de ruimte
om markt, klimaat
en biodiversiteit
te bedienen**

Een sterk en dynamisch platteland

De land- en tuinbouw en de ketens die daarbij horen zijn samen een dragende sector van de Nederlandse economie. Ze kunnen dat ook zijn voor klimaat, natuur en landschap. Door de toenemende ruimtedruk wordt het echter moeilijk om die dragende functie vol te houden en uit te bouwen.

De veel gehoorde gedachte aan een scheiding van - natuurlijke en agrarische - functies in de groene ruimte brengt de oplossing niet dichterbij. Volgens LTO Nederland moet de huidige agrarische oppervlakte goed worden beschermd, en zijn boeren en tuinders uitstekend toegerust om op die oppervlakte zowel de primaire productie als, voor een passende prijs of vergoeding, natuur, omgeving en biodiversiteit te bedienen. Op die manier wordt een sterk en dynamisch platteland bereikt, dat op lange termijn de beste garanties biedt voor duurzame en klimaatbestendige aanvulling van de bestaande omgeving.

LTO Nederland pleit er daarom voor, omzetting van huidige landbouwgrond naar ander gebruik te beperken, aanwinning van nieuw land na te streven en vrijwillig meervoudig grondgebruik te bevorderen. Aanleg van nieuwe zonneparken op vruchtbare landbouwgrond moet worden verboden, vindt LTO Nederland, en dat geldt ook voor het ongestructureerd bouwen van distributiecentra, datacentra en andere 'dozen' in het open landschap. Bij het bouwen van nieuwe woningen moet 'inbreiding' de norm worden: bouwen binnen de bestaande stedelijke ruimte.

Tenslotte pleit LTO Nederland voor een substantiële structuurimpuls om het agrarisch platteland klaar te maken voor zijn toekomstige functies op het gebied van voedselproductie, natuur en klimaat.

Geef boeren en tuinders de ruimte om markt, klimaat en biodiversiteit te bedienen

1 Economische en maatschappelijke groei

Nederland ligt in een vruchtbare delta. Het is het dichtst bevolkte land van Europa, en tegelijk door bodem, klimaat en kennissysteem bij uitstek geschikt voor een gevarieerde en productieve land- en tuinbouw. De agrarische sector draagt al heel lang stevig bij aan de groeiende welvaart van ons land en, van nature, aan de groene ruimte die zo belangrijk is voor het welzijn van de burgers. De oppervlakte land- en tuinbouwgrond komt echter door de groeiende bevolking en ruimtevraag steeds meer onder druk te staan. Stadsuitbreidingen, bedrijventerreinen, infrastructuur en behoeften vanuit de samenleving aan natuur, energie en recreatie eisen hun tol. Sinds de drooglegging van de Flevopolders is er geen landbouwgrond meer bijgekomen. Intussen kreeg jaarlijks bijna acht duizend hectare landbouwgrond een andere bestemming: in de laatste zeventig jaar zo'n 500.000 hectare, zodat nu nog circa 1.800.000 hectare resteert.

Niets wijst erop dat deze aanspraken voor woningbouw en infrastructuur in de komende jaren minder zullen worden. Volgens recente berichten zijn er tot zelfs een miljoen nieuwe woningen nodig tot 2030. Tegelijk wordt duidelijk dat maatschappelijke wensen met betrekking tot natuur, biodiversiteit en klimaat juist om meer in plaats van minder grond zullen vragen.

Landbouwgrond is geen onuitputtelijke bron. We moeten er zuinig mee omgaan.

2 Het belang van de agrarische groene ruimte

Deze druk op de ruimte stelt de land- en tuinbouw voor problemen. Ondernemers hebben ruimte nodig om hun bedrijven gezond te houden en te kunnen voldoen aan de vraag vanuit markt en samenleving. Agrofoodbedrijven hebben voldoende omvang nodig om zich te kunnen handhaven op de vooraanstaande positie die ze vaak nationaal en internationaal hebben.

Maar ook voor bewoners van steden is de steeds verdere krimp en verkruiding van het platteland ongewenst. Samen met bos en natuur vormen land- en tuinbouw de groene ruimte van Nederland: meer dan twee derde van de totale oppervlakte. Een ruimte van onschatbare waarde. Naast natuur-zonder-meer biedt juist het agrarisch landschap, waar de bodem wordt gebruikt om gezond voedsel, bloemen, bomen en planten voort te brengen, een reeks kwaliteiten. Het biedt ruimte en landschappelijke schoonheid in een grote variatie, vaak met een streekeigen karakter. Het is toegankelijk en heeft veelal cultuurhistorische waarde. Het biedt recreatiemogelijkheden en boerenatuur, leefbaarheid en schone lucht. En het geeft de bewoners van de steeds grotere stedelijke agglomeraties de mogelijkheid om in contact te blijven met de bron van hun voedsel - in steeds meer gevallen via kringlooplandbouw. Voor een zeer grote groep van burgers heeft het agrarisch platteland dus aantrekkingskracht die weliswaar anders, maar vergelijkbaar en zeker niet minder is dan die van pure natuur.

Kerncijfers

- Aantal land- en tuinbouwbedrijven: 53.000
- Percentage van de beroepsbevolking in agrifood: 8,7%
- Productiewaarde land- en tuinbouw: € 29 miljard
- Toegevoegde waarde agrifood: € 49 miljard
- Aandeel agrifood in Bruto Binnenlands Product: 6,4%
- Export agrifood: € 94 miljard, waarvan € 68 miljard Nederlandse makelij
- De Nederlandse land- en tuinbouw onderscheidt zich internationaal door hoogwaardige productie.
- Denk onder meer aan pootaardappelen, uitgangsmateriaal voor de tuinbouw, kennis op het gebied van teelt en fokkerij en verse producten voor een gezonde voeding

Bovendien is dit grootste deel van de groene ruimte economisch zelfdragend. Dat is een verschil met recreatieruimte en natuur, die geen fysieke producten voortbrengen. Die doen een zwaar beroep op gemeenschapsgeld - niet alleen bij aanschaf van de grond maar ook bij het onderhoud in de vele jaren daarna. Het agrarisch deel van de groene ruimte is financieel en economisch sterk, uiteraard met onderlinge verschillen en schommelingen in de tijd. Die kracht komt door de eigen activiteit maar ook door de werkgelegenheid in de samenhangende handel en industrie. Samen met de ondernemers in land- en tuinbouw zorgen die laatste voor bijna 9% van de totale werkgelegenheid in ons land.

Land- en tuinbouw vormen een van de weinige nog overgebleven maaksectoren in Nederland. Het enorme exportvermogen van de Nederlandse agrosector is het bewijs voor de concurrentiekracht, dus voor de kwaliteit en efficiency van onze productie, ook internationaal gezien. Ook door veel kennis uit onderzoek en praktijk onderscheidt de Nederlandse land- en tuinbouw zich in de wereld.

**Geef land- en
tuinbouw de ruimte.
Nederland heeft
zijn land- en
tuinbouw nodig.**

Voor onze toekomstige omgang met ruimte, recreatie, klimaat en biodiversiteit hebben we de kracht van ondernemerschap op het platteland nodig. Beter die kracht gebruiken, dan om haar de adem te benemen zodat het realiseren van maatschappelijke doelen steeds zwaarder op de collectieve lasten gaat drukken. Daarom is het van groot belang de krimp van de agrarische ruimte te stoppen.

3 Beperk de afkalving van het landbouwareaal

In de afgelopen decennia is er een maatschappelijke routine ontstaan waarin de aandacht bij nieuwe ruimtelijke plannen als vanzelf uitgaat naar agrarisch gebied. Daar is zo veel van dat er hier of daar best een stukje vanaf kan, lijkt de gedachte. Uit oogpunt van klimaat en biodiversiteit is dit een onwenselijk afwentelmechanisme: productie in het buitenland is minder efficiënt en vraagt dus per saldo meer grond dan die in Nederland. Het staat ook in scherp contrast met de gang van zaken bij ruimtelijke aanspraken op natuurgebied. Die worden op grond van de wet gevolgd door natuurcompensatie: een stuk natuur hier weg,

dan een stuk natuur elders erbij. Dat laatste gebeurt dan meestal op landbouwgrond, zodat ook wanneer in eerste instantie geen agrarisch areaal wordt geclaimd, dit in tweede instantie alsnog gebeurt.

- ▶ Voorstellen voor een andere bestemming van landbouwgrond moeten gepaard gaan met areaalcompensatie.
- ▶ Bij elke ruimteclaim moet eerst worden gezocht naar grond die al in eigendom is van de overheid.
- ▶ In stedelijk gebied moet 'inbreiding' de norm worden: waar nieuwe woningen nodig zijn, wordt de ruimte daarvoor gezocht binnen het bestaande stedelijke gebied, onder meer door hoogbouw in de buurt van infrastructurele knooppunten. Dit principe van 'binnenstedelijke woningbouw' is nu al een gangbare gedachte, die echter met meer kracht nagestreefd kan worden. Dat is niet alleen in het belang van de land- en tuinbouw, maar heeft een wijdere betekenis voor het behoud van de groene ruimte in Nederland.
- ▶ Bij de aanleg van nieuwe terreinen voor distributiecentra, datacentra en andere 'dozen' die ook in brede niet-agrarische kring als ongewenste verrommeling van het landschap worden beschouwd, zou dit inbreidingsprincipe veel strenger moeten worden gehanteerd. Concentreer zulke dozen en bedrijfsgebouwen daar waar al dergelijke bebouwing is, bijvoorbeeld op bestaande industrieterreinen, en maak optimaal gebruik van de daar beschikbare ruimte.
- ▶ Zonneparken op vruchtbare landbouwgrond zijn een onnodige aanslag op het beschikbare land- en tuinbouwareaal. Ook jagen ze de grond- en pachtprizen omhoog. Aanleg van nieuwe energieparken op agrarische grond moet daarom niet langer worden toegestaan, zeker zolang er nog ruimte beschikbaar is op daken van grotere gebouwen en op bedrijventerreinen. Agrarische schuren en stallen bieden nog wel goede mogelijkheden om met zonnepanelen bij te dragen aan de nationale klimaatdoelstellingen. Flankerend beleid om daken geschikt te maken en te verzekeren zal deze ontwikkeling stimuleren.

Voordat landbouwgrond wordt aangesproken voor niet-agrarisch gebruik, moeten eerst alle andere mogelijkheden zijn uitgeput.

4 Mogelijkheden voor landaanwinning op termijn

De landbouw heeft door zijn dynamiek en door de voortdurende afkalving van het areaal behoefte aan méér grond, niet aan minder. Nederland heeft een lange geschiedenis van landaanwinning. Landbouw was vaak het eerste oogmerk achter inpolderingen en ontginningen, maar in de loop van de tijd bleek de gewonnen ruimte in veel gevallen ook zeer welkom voor andere ruimtelijke ambities. De Flevopolders zijn daar een voorbeeld van. Inmiddels is het vijftig jaar geleden dat Zuidelijk Flevoland als laatste polder werd drooggelegd. Toch is de bevolking blijven groeien, net als steden, infrastructuur, bedrijventerreinen

en zelfs de oppervlakte bos, terwijl het areaal landbouwgrond bleef teruglopen. De mogelijkheden om nieuw land aan te winnen liggen misschien wat minder voor het oprapen dan in het verleden, maar de ruimtelijke druk is nog nooit zo hoog geweest. Laten we beginnen met een serieus en grondig onderzoek naar de mogelijkheden van nieuw land, bijvoorbeeld in de Noordzee. Er zou dan ruimte kunnen komen voor de moderne high tech sectoren met hoge toegevoegde waardes - denk aan nieuwe vormen van veehouderij, pootgoedteelt, groenten, bloemen en bollen - die daar momenteel om verleggen zitten en vernieuwingsimpulsen kunnen geven aan de hele sector. Dat zou een unieke kans bieden om de bijzondere internationale positie van Nederland als innovatief land- en tuinbouwland te versterken.

Maar het gewonnen land hoeft niet enkel voor agrarische doeleinden te worden gebruikt. Stedenbouw, recreatie, natuur en biodiversiteit kunnen er ook wel bij varen. Voor de land- en tuinbouw is dat ook goed omdat het tot verminderde druk op de open ruimte zou leiden en een gunstig effect op de grondprijzen zou hebben.

Nieuw land is nodig voor nieuwe kwaliteitsimpulsen

5 Zonering van het landelijk gebied gaat niet helpen

Van verschillende kanten wordt gepleit voor zonering van het landelijk gebied. Die zou moeten regelen in welke gebieden de landbouw zich min of meer ongehinderd zou mogen ontwikkelen, en in welke andere gebieden de agrarische productie ondergeschikt zou moeten worden aan andere doelen zoals natuur en biodiversiteit. De gedachte lijkt iets te bieden aan twee kanten, omdat van elke kant bezien het soms lastig kan zijn om rekening te moeten houden met de andere kant.

Toch zijn de nadelen aanzienlijk groter dan de voordelen, voor de landbouw en voor natuur en biodiversiteit. In de eerste plaats wordt met zo'n indeling in zones de ontwikkeling belemmerd van bedrijven buiten de aangewezen agrarische gebieden. Dat zijn er veel want de maatschappelijke ambities op het gebied van natuur en biodiversiteit zullen een flink deel van de huidige oppervlakte van 1.800.000 hectare agrarisch land beslaan. Bedrijven die hun toekomst zien in hoge productiviteit komen, wanneer ze in een gebied liggen dat niet als 'vruchtbare landbouwgrond' is aangewezen, in een keurslijf waarvoor ze niet hebben gekozen. Ze worden, met honing dan wel azijn, in een richting geduwd waarvoor ze minder talent en/of belangstelling hebben en die vaak niet in hun bedrijfsvoering past. Daardoor dreigen ze ook hun inkomensperspectief te missen. Dat betekent ofwel een bedreigde toekomst ofwel relatief hoge kosten uit de publieke portemonnee om dat gemis te compenseren.

Zonering van het landelijk gebied is ongewenst: deze zou landbouw- en natuurontwikkeling afremmen

Bovendien valt gemakkelijk te voorzien dat bedrijven in de agrarische productiegebieden evengoed, en terecht, te maken zullen hebben met allerlei maatschappelijke aanspraken op het gebied van milieu en klimaat. Boeren en tuinders moeten nu eenmaal altijd rekening houden met meerdere functies die hun bedrijf in het landelijk gebied heeft.

Aan de andere kant zullen in die gebieden ondernemers met belangstelling en talent voor multifunctionele, natuurinclusieve of op klimaatmatiging gerichte landbouw, de ondersteuning missen die ze nodig hebben. Biologische bedrijven, die vaak worden gezien als drager van een aantal van de gewenste aanpassingen in de bedrijfsvoering, kunnen overigens overal gedijen waar de ondernemer heil ziet in deze aanpak, zolang de markt hun product opneemt. Ze zijn niet gebiedsgewijs over het land verdeeld en hebben van een zonering dan ook weinig heil te verwachten.

Zo bezien zal de indeling in agrarische en anders gerichte gebieden het karakter krijgen van schieten met een kanon op een mug. De bijkomende schade zal aanzienlijk zijn in de vorm van een bedreigd toekomstperspectief voor hoogproductieve bedrijven aan de ene kant, en ontbrekende stimulansen voor bedrijven die zich oriënteren op natuur en biodiversiteit aan de andere kant.

Regionale beleidsaccenten kunnen goed werken als ze aansluiten op de economische, geografische en natuurlijke kenmerken van het gebied

Dit alles neemt natuurlijk niet weg dat er goede redenen kunnen zijn om regionale accenten te leggen waar het gaat om de ruimtelijke inrichting. Die accenten kunnen ook heel goed gebaseerd zijn op de geschiktheid van de regionale omstandigheden zoals grondsoort en (infra)structuur voor bijvoorbeeld natuur of juist grootschalige landbouw. Zulke accenten kunnen worden vastgelegd in ontwikkelingsrichtingen, waarvoor met inbreng van mensen en bedrijven in de regio impulsen kunnen worden gegeven. Het gaat dan echter om het stimuleren van individuele bedrijven die een bepaalde kant op willen, en niet om het hinderen of apart zetten van bedrijven die dat niet willen.

6 Resultaten behalen door vrijwillig meervoudig grondgebruik

Er is een alternatief voor zonering: maatschappelijke doelen op het gebied van natuur, klimaat en biodiversiteit kunnen het meest effectief worden nagestreefd samen met boeren en tuinders die vanuit hun bedrijfssituatie en ondernemerschap worden gemotiveerd. Ondernemers richten zich daar dan vanuit eigen drijfveren op, naast of bij hun bestaande productie. Met zulk meervoudig grondgebruik kunnen ze de beste resultaten behalen en daar vaak een perspectief in vinden dat langs een andere weg moeilijk bereikbaar zou zijn. Nu al zijn meer dan tienduizend bedrijven geheel of gedeeltelijk deze weg ingeslagen. En de lijn is de afgelopen tien jaar stijgend, vooral waar het gaat over energieproductie en natuurbeheer op het bedrijf.

Agrarische ondernemers hebben in het algemeen de omstandigheden en de basiskennis klaar om direct te gaan werken aan resultaten op het gebied van natuur, klimaat en biodiversiteit, plus de bedrijfscultuur om dat effectief en met veel inzet te doen. Uiteraard is daarvoor een tegenprestatie nodig vanuit de samenleving. Een hoger aandeel natuur, een grotere biodiversiteit en/of speciale klimaatgeoriënteerde bedrijfstypen zullen ieder apart of allemaal samen leiden tot verminderde productiviteit: minder primair product per hectare (maar meer natuur, diversiteit, etc.), dus ook minder inkomen op hetzelfde bedrijf. De boer of tuinder zal daarvoor in deze of gene vorm een vergoeding willen hebben. Wanneer die vergoeding

onderdeel van het beleid of van de markt wordt, en wanneer daarvoor een voldoende lange termijn geldt zodat ondernemers hun bedrijfsontwikkeling er in vertrouwen op kunnen afstemmen, is succes vrijwel verzekerd tegen maatschappelijk relatief lage kosten. Daarvoor is overigens wel een vereiste dat de eventuele vergoeding direct ten goede komt aan de ondernemer die de dienst levert, en niet bijvoorbeeld aan diens verpachter. Er is een diversiteit aan activiteiten ten gunste van klimaat en biodiversiteit die op deze manier een positieve bijdrage kan leveren in de bedrijfsvoering.

Te denken valt aan:

- Natuurinclusieve landbouw met verschillende intensiteit
- Waterberging
- Agrobiodiversiteit
- Diverse vormen van landschapsbeheer en natuurbegrazing
- *Vertical farming* en *metro farming*: voedselproductie de hoogte in of juist ondergronds
- Boslandbouw
- *Carbon farming*
- Verschillende vormen van multifunctionele landbouw
- Energiewinning op de boerderij

Ook precisielandbouw en alternatieve teeltconcepten zoals strokenteelt, waarbij biodiversiteit met productielandbouw wordt geïntegreerd, verdienen een plaats in dit rijtje. Hieraan zijn soms praktische hindernissen verbonden die lonende productie zonder extra vergoeding in de weg staan, maar onderzoek wijst op goede perspectieven wanneer robotisering en sensortechnologie worden ingezet. Meer onderzoek in deze richting zou nieuwe deuren kunnen openen naar aantrekkelijke combinaties van productielandbouw en biodiversiteit.

Wat er al gebeurt: projecten en activiteiten op het gebied van water, multifunctionele landbouw, natuur, bodem en klimaat

Koepels:

- **Deltaplan Agrarisch Waterbeheer:** Waterkwaliteit, waterkwantiteit en bedrijfsrendement
- **Multifunctionele landbouw:** Compleet overzicht van thema's en activiteiten
- **Agrarisch natuurbeheer:** Koepel van boerennatuur

Enkele losse projecten

- **Carbon Farming:** Zuid-Nederland
- **Water:** Noord-Nederland
- **Haal meer uit de bodem:** Noord-Brabant
- **Verkavelen voor groei:** Nederland
- **Vruchtbare Kringloop:** Zuid-Holland
- **Brabants Bodem:** Noord-Brabant

Natuurlijk kan de gedachte ontstaan dat maatregelen ter bescherming van klimaat en biodiversiteit eenvoudigweg moeten worden verplicht omdat het om een maatschappelijk belang gaat. Dat is echter geen begaanbare weg. Aan ondernemers, die hun bedrijven hebben ingericht op concurrentie in een grotere (Europese of wereld-)markt met de lage

marges die daarbij horen, wordt dan een bedrijfsmodel opgelegd dat hun voortbestaan bedreigt: hogere kosten, lagere productiviteit, minder inkomsten. De toekomst die daarna gloort is er een van verarmende landbouwgebieden, afgewisseld met speciaal ingerichte natuur waarvan de exploitatiekosten op de gemeenschap drukken. Dit neemt overigens niet weg dat er regels mogen zijn om natuur en klimaat te beschermen. Het is dan echter van belang dat die helder, haalbaar en betaalbaar zijn en dat ze het economisch speelveld, zowel nationaal als Europees, geen geweld aandoen.

Tegenover het dreigende vooruitzicht van een behoeftig platteland met hoge maatschappelijke kosten, mogen we gerust het perspectief stellen van een gezonde en levendige groene ruimte, waarin recreatie, biodiversiteit, natuur en klimaat kunnen worden aangejaagd door de dynamiek van een renderend ondernemerschap. De bijdrage vanuit de samenleving zal dan een aanvulling betreffen op de totale bedrijfsexploitatie, die verder voor rekening en in handen blijft van de ondernemer. Met andere woorden, voor de samenleving betekent deze aanpak dat met een klein aandeel in de exploitatie een groot resultaat kan worden bereikt. Zonder de vrijwillige medewerking van de ondernemers zal voor datzelfde resultaat niet een bijdrage in de kosten, maar het geheel van alle kosten voor rekening komen van de samenleving.

7 Een dynamisch platteland: het beste uitgangspunt voor positieve ontwikkelingen

Als het bereiken van maatschappelijke doelen op het gebied van duurzaamheid, klimaat en biodiversiteit een vrijwillige en betaalde taak wordt gemaakt van agrarische ondernemers, heeft dat meer voordelen. Het stimuleert ook een economisch zelfdragend en levendig platteland, waarbinnen de landbouw een van de drijvende krachten kan zijn voor tal van producten en activiteiten op het gebied van de korte keten, zorg, recreatie en natuur.

Natuur en biodiversiteit op de boerderij bieden meer toekomst dan tekentafelnatuur

Natuur op de boerderij in allerlei vormen en gradaties is een prima alternatief voor het onttrekken van agrarisch land aan de sector om kostbare ontworpen natuur aan te leggen en te onderhouden. Boerderijnatuur zou ook goed aansluiten bij de inspanningen die veel bedrijven nu al, zonder financiële tegemoetkoming, doen om hun bedrijven met het omringende landschap te laten harmoniëren. Hier ligt in feite de keuze voor tussen het realiseren van maatschappelijke ambities samen met

Vrijwillig meervoudig grondgebruik met kostendekkende vergoeding leidt tot win-win voor landbouw en natuur

de ondernemers in land- en tuinbouw of zonder hen, met een uitgebreid apparaat van boswachters, veldwachters, aannemers en ecologen. Van de eerste mogelijkheid mag worden verwacht dat deze niet alleen maatschappelijk gezien goedkoper, maar door zijn volledige integratie met de bedrijfsvoering ook in de tijd duurzamer zal zijn dan de tweede.

Dat neemt niet weg dat dit meervoudig grondgebruik over de gehele linie zal leiden tot een lagere productiviteit en bij gelijkblijvend of verder teruglopend areaal een lagere productie. De land- en tuinbouwbedrijven en de sector als geheel zullen dus meer grond nodig hebben om hetzelfde product en hetzelfde inkomen voort te brengen: een extra overweging voor de hiervoor bepleite verkenning van de mogelijkheden om land aan te winnen.

8 Een substantiële structuurimpuls en versterking van regionale ketennetwerken

De draagkracht van het landelijk gebied, en daarmee de mate waarin ondernemers in dat gebied zijn toegerust om verantwoordelijkheid te nemen voor duurzaamheidsdoelen, vraagt om een belangrijke structuurverbetering. Landelijk gezien is een investering van enkele miljarden in herverkaveling nodig: een gebiedsgewijze opknopbeurt die zonder grootschalig 'omploegen' maar met moderne technologie kleine en grotere verbeteringen brengt in verkaveling, waterhuishouding en infrastructuur. Voor de land- en tuinbouw zal zo'n operatie een beter verdienvermogen opleveren, niet voor een of twee jaar maar voor een veel langere termijn. Daardoor zal ook een stevig fundament worden gelegd onder een duurzame plek voor natuur, biodiversiteit en andere maatschappelijke doelen op het platteland, zoals verminderde stikstofuitstoot. Er zijn verschillende investerings-, financierings- en belastingregelingen denkbaar die dit mogelijk maken.

Faciliteer de zelfdragende regionale agrifoodnetwerken, geef ze de ruimte

Bij het realiseren van zo'n structuurimpuls moeten de partijen in een gebied hun regionale prioriteiten kunnen realiseren binnen de kaders die door de landelijke overheid worden gesteld. Streef naar centrale regie op hoofdlijnen en geef provincies en eventueel gemeenten het gereedschap om binnen de landelijke kaders het beleid in te vullen in samenspraak met de streek. Daarin kan ook een rol worden gespeeld door instellingen voor regionale grondbemiddeling. Zulke instellingen, provinciale grondbanken bijvoorbeeld, kunnen van jaar op jaar een begeleidende rol spelen om de dynamiek van de grondmarkt ten goede te laten komen van de regionale structuur en van de maatschappelijke doelstellingen waarvoor het regionale agrarische bedrijfsleven medeverantwoordelijk op zich heeft genomen. Daarbij is een belangrijk aandachtspunt het indammen van de kortlopende pacht teneinde achteruitgang van de bodemkwaliteit te voorkomen.

Maak enkele miljarden vrij voor bottom-up gebiedsprocessen waarbij naast herverkaveling voor groei ook andere gebiedsopgaven aangepakt kunnen worden.

Een bijzondere plaats hebben de gebieden waarin zich een samenhangend cluster heeft ontwikkeld van primaire bedrijven, aanvoer, verwerking en handel en dikwijls ook kennisontwikkeling en -verspreiding. Zulke regionale netwerken zijn vaak ontstaan op basis van geografische kenmerken en centrumvorming: een clustering van gelijksoortige bedrijven trekt dienstverleners, leveranciers en afnemers aan. Het efficiënt ontwikkelen en uitwisselen van kennis wordt meestal een belangrijk onderdeel van zo'n regionaal netwerk.

Voorbeelden zijn Greenports zoals de glastuinbouwgebieden Aalsmeer, Westland, Oostland, Venlo en Noord-Holland-Noord, of gebieden als Boskoop (boomkwekerij), de Duin- en Bollenstreek (bloembollen). Ook de intensieve-veehouderijcomplexen in Oost-Brabant en Limburg en op de Veluwe, de fabrieksaardappelteelt en de pootgoedteelt in Noord-Nederland en de uienteelt en -handel in Zuidwest-Nederland vallen hieronder. Deze netwerken hebben hun eigen dynamiek en zijn grotendeels of helemaal economisch zelfdragend. Het is dus van belang dat ze dat ook blijven. De gewenste structuurimpuls moet hun positie consolideren en hun verdere ontwikkeling faciliteren. Afschaling van de oppervlakte cultuurgrond en/of de infrastructuur binnen dergelijke centra bedreigt hun centrumfunctie en dus ook de ontwikkeling en concurrentiekracht van de betrokken bedrijfstak.

Een structuurimpuls kan betrekking hebben op grond, maar heeft een bredere ruimtelijke impact: ook bijvoorbeeld huisvestingsmogelijkheden voor internationale medewerkers of passende bouwblokken voor de duurzame stallen en veehouderijsystemen van de toekomst kunnen er onderdeel van zijn.

9 De veehouderij heeft belangrijke plaats in Nederland en in de kringloop

De veehouderij is al heel lang een belangrijke bedrijfstak in Nederland, die medebepalend is voor de grote productiekracht van het agrocomplex en voor landschap en omgeving. De sector zorgt voor nuttig gebruik van (gras)land dat minder geschikt is voor plantaardige productie maar wel voor opslag van CO₂, en zet grote hoeveelheden restproducten om in hoogwaardige producten voor menselijke consumptie. De verschillende veehouderijtakken hebben ieder hun eigen invloed op de omgeving, die vaak als positief wordt ervaren en soms als negatief. Het veehouderijbedrijfsleven besteedt er veel tijd en energie aan om aan die laatste ervaringen tegemoet te komen. Dat geldt voor de invloed van geur en fijnstof, maar ook voor klimaateffecten. Er wordt met overtuiging gewerkt aan verduurzamingsplannen. Voor het succes daarvan en ook voor de sociale en economische veerkracht die nodig is voor de uitvoering, moeten de ondernemers kunnen rekenen op de steun van samenleving en beleid. Daarbij vertrouwen ze ook op begrip voor het feit dat de veehouderij zich evenmin als andere economische sectoren kan afsluiten voor modernisering en technische vooruitgang. Die laatste kunnen juist belangrijk bijdragen aan de oplossing van actuele vraagstukken rond biodiversiteit en klimaat.

Sociaaleconomisch en ook landschappelijk kan ruimte voor uitbreiding van moderne veehouderijbedrijven met minimale milieubelasting worden gezocht in het regionale ruimtelijk beleid. Dat zou in sommige gebieden minder en in andere juist meer ruimte kunnen maken voor moderne intensieve veehouderij. Op die manier kan ook vorm worden gegeven aan de extra ruimtebehoefte die welzijns- en duurzaamheidseisen in deze sector meebrengen.

**Ruimte voor
bedrijfsontwikkeling
is de sleutel tot
verduurzaming
van de veehouderij**

Daarbij is belangrijk dat er voldoende grond in de nabijheid van veehouderijbedrijven beschikbaar is om met de teelt van voedergewassen en het opnemen van mest zo dicht mogelijk een korte kringloop te benaderen.

10 Vertrouw op de scheppende kracht van burgers en bedrijven

Een aantal belangrijke punten uit deze visie vragen om een wat meer sturende rol van de centrale overheid dan die van de afgelopen decennia, maar dan wel met het accent op het scheppen van voorwaarden waarbinnen provinciale en regionale actoren initiatieven kunnen ontplooiën. Het bewaken van de bestemming van landbouwgrond is daar een voorbeeld van. De gewenste regelingen voor vrijwillig meervoudig grondgebruik zijn dat ook.

Die behoefte aan meer sturende activiteit van de overheid wordt ook door andere maatschappelijke partijen gedeeld, zoals blijkt uit de oplaaiende discussie over een ministerie van Omgeving. Voor het instellen van zo'n ministerie, of een ander centraal instituut, valt wat te zeggen - ook al om ordenend op te treden waar zich steeds meer partijen buiten de geëigende bestuurslagen om in de ruimtelijke discussies proberen te mengen. Maar het zou een vergissing zijn om er alle heil van te verwachten. Belangrijker dan het formeel benoemen van een minister of commissaris lijkt de keuze voor de hier geschetste beleidsdoelen en vooral voor een vooraanstaande rol daarbij van de mensen en bedrijven in de regio's.

Het zijn de betrokkenheid en gedrevenheid van mensen en bedrijven in de verschillende gebieden die voor resultaten kunnen zorgen. Hun activiteit is gekoppeld aan de natuurlijke economische en sociale activiteit in het gebied en geeft dus een garantie voor continuïteit, terwijl intussen al vaak is gebleken dat de sturende kracht van de overheid zijn beperkingen kent. De kracht van de overheid komt, op alle niveau's, het beste tot uitdrukking en is ook het meest onvervangbaar in het aangeven van de gewenste richting en het stellen van kaders. Vervolgens kan de overheid de activiteiten van burgers en bedrijven in die richting mogelijk maken en ondersteunen. Daarbij is welbegrepen eigenbelang van die regionale en lokale partijen een welkome drijvende kracht. Neem die kracht als uitgangspunt voor de realisatie van het beleid in provincies en regio's.

Hoe denken de LTO-leden erover? Uitkomsten van een enquête*:

- Meer dan de helft van de boeren en tuinders in ons land heeft behoefte aan meer grond, terwijl maar 5% grond wil gaan verkopen of verpachten.
- Meer dan 20% van de ondernemers die extra grond zoeken, doet dat om meer aan kringloop- of natuurinclusieve landbouw te kunnen doen. Ook geeft ruim 35% als reden de mogelijkheid om meer eigen mest te kunnen plaatsen.
- Meer dan 70% van de boeren en tuinders vindt dat het areaal landbouwgrond in Nederland niet meer mag krimpen, en bijna 45% wil dat Nederland land gaat aanwinnen op zee.
- Bijna 80% van de agrarische ondernemers vindt dat de overheid moderne vormen van ruilverkaveling mogelijk moet maken.

* Gehouden in februari 2021 onder een steekproef van 3372 leden.